

SOKRATES

M.Ö 469 – 399 yılları arasında yaşamıştır.

Felsefesinin merkezine insanı koyar. insanın kendisiyle, evrenle ve toplumla olan ilişkisinin ne olduğunu ve ne olması gerektiğini araştırır.

İnsan yaşamının kişisel, toplumsal ve ahlaki boyutunu ön plana çıkaran Sokrates, insanların ruhlarına önem göstermeleri gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Bu düşüncesini anlatmak ve eylemleriyle somutlaştırmak için yaz kış çıplak ayakla ve ince bir entariyle dolaşmıştır.

Orta sınıf hatta yoksul bir ailenin oğlu olan Sokrates'in annesi ebe, babası bir heykeltıraştır. Kendisi de bir aile kurmakla birlikte, askerlik hizmeti dışında düzenli bir işi olmayan filozof, hemen tüm hayatını felsefeye, daha doğru deyişle, Atina halkına adanmış, tüm zamanını daha çok gençlerle felsefe tartışarak, doğru yolu göstermeye, kendisini ve yaşamının amacını sorgulamanın bir insan için ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalışarak gelişmiştir.

Sokrates önce insanlara ahlak alanındaki derin bilgisizliklerini göstermeye, insanların zihinlerinde oluşan temelsiz inanları ayıklamaya çalışmıştır.

“Bildiğim bir şey var, o da hiç bir şey bilmediğimdir” diyerek ikinci elden malumatların bilgi olmadığını göstermeye çalışmıştır.

Atina yönetimi tarafından “ dinsizlik suçu işleyip, yeni Tanrılar icat ettiği ve gençleri baştan çıkardığı” gerekçesiyle mahkemeye çıkarılmıştır. O ne af dilemiş, ne suç işlediğini kabul etmiştir. Arkadaşlarının kaçırılma isteğini de “yasalara uymak gerekir” görüşü ile tutarlı olmak için reddetmiştir. Sonunda baldıran zehrini içerek hapisanede ölür. Felsefe tarihinin ilk filozof şehidi olur.

Kendisini ölüme götüren ve aynı zamanda ardından günümüze kadar ölümsüz kılan o ünlü mahkemeyi birlikte izleyelim.

Atina şehrindeyiz.

Atina'da demokrasi var. Ama bu demokrasinin akla uymayan tarafları da çok. 400 bin Atinalıdan 250 bini siyasal hakkı olmayan köleler ile kadınlar. Geriye kalan 150 bin yurttaştan da küçük bir azınlık Büyük Meclise girebiliyor. Devleti yönetenler yurttaşlar listesinden alfabe sırasına göre seçiliyor. Böylece devleti 1000 kişilik bir yurttaş topluluğu yönetiyor.

Atina' mahkemedeyiz. Sonunda Sokrates'in 275'e karşı 281 oyla ölüme mahkum edildiği o ünlü mahkemede Sokrates kendini özetle şöyle savunuyor:

SOKRATES'İN SAVUNMASI

Atinalılar,

Beni suçlayanların sizi nasıl etkilediğini bilmiyorum; fakat sözleri o kadar kandırıcı ki, ben kendi adıma onları dinlerken az daha kim olduğumu unutuyordum. Ben tüm gerçeği söyleyeceğim. Ancak, onlar gibi parlak ve gösterişli sözlerle bezenmiş bir söylev yapacak değilim. Siz yalnızca benim doğruyu söyleyip söylemediğime bakın. Zaten yargıcın asıl üstünlüğü buradadır; nasıl ki konuşmacının ki de doğruyu söylemekse.

Atinalılar,

Yıllardan beri beni size karşı suçlayıp duran bir çok kimse olmuştur. Artık kafanızda kökleşmiş olan bu suçlamaları söküp atmaya çalışacağım. Bunun kolay olmadığını biliyorum. Beni suçlayanlar tüm bunları benim arkamdan yapıyorlar; ; kendilerine yanıtlayacak kimse yokken. Bunlarla uğraşmak çok zordur. Çünkü onları ne buraya getirmek, ne de söylediklerini çürütmek olanaklıdır. Gölgelerle savaşmak zorundayım.

“Diyorlar ki, Sokrates kötü bir insandır; yeraltında ve gökyüzünde olup bitenlere karışıyor, eğriyi doğru diye gösteriyor, bunları başkalarına da öğretiyor.” Suçlamanın aşağı yukarı özü bu.

Beni dinleyenler, içinizde bu konular hakkında şimdiye kadar tek söz söylediğimi bilen varsa buradakilere söylesin

Bir de ortalıkta bir başka söz dolaşıyor: “ Güya parayla ders veriyormuşum”

Bu da ötekiler kadar asılsızdır. Doğrusu, bir kimsenin insanlara gerçekten bir şey öğretmesi olanaklı olsa idi, buna karşılık para alması bence o kimse için onur olurdu. Ama bu olanaksızdır.

Bazı kişiler var ki, kent kent gezerek ders verirler. Gençlerin kendi hemşehrilerinden parasız ders almaları olanağı varken, dersleri için para almakla kalmayıp üstelik bu parayı lütfen kabul ettiklerinden dolayı bir de teşekkür ettiren kişilerdir bunlar.

Atinalılar, doğrusu benim böyle bilgilerim yok.

Diyebilirsiniz ki, “Sokrates, bunların hepsi güzel, ama bu suçlamalar nereden çıkıyor?”

Ben size bu kötü ünümün nereden çıktığını anlatacağım:

Bilgisiyle ün salmış birine gittim, kendisine iyi baktım. Adı gerekmez; devlet işleriyle uğraşır. Vardığım sonuç şu oldu: bilgin gibi gözüküyor ama gerçekte hiçbir bilgisi yok. Bunun üzerine ona, kendisini bilgin sandığını, gerçekte ise olmadığını anlatmaya çalıştım. Böylelikle hem onun, hem de yanındakilerin düşmanlığını da kazandım. Yanından ayrılırken kendi kendime dedim ki; “Doğrusu ikimizin de bir şey bildiğimiz yok. Ama ben ondan daha bilgiliyim; çünkü o hiçbir şey bilmediği halde bildiğini sanıyor. Oysa ben, bilmediğimi biliyorum.”

Bundan sonra başka birine, daha bilgili olan başka birine gittim. Yine aynı sonuca vardım. Onun da daha birçoklarının da düşmanlığını kazandım.

Şunu gördüm; asıl bilgisizler; bilgilidir diye tanınmış olanlar! Boştur denenlerde ise daha çok akıl var. Devlet adamlarından sonra tragedya yazarlara, övgücülere, her türden ozana başvurdum. Yazılarından, en iyi işlenmiş parçaları seçtim. Ne demek istediklerini gidip onlara sordum. Kendilerini, insanların en bilgini olarak sandıklarını gördüm. Ama dedikleri, orada bulunan hemen herkesin diyebileceklerinden daha iyi değildi.

En son ustalara gittim. Onlar benim bilmediğim pek çok şeyleri gerçekten biliyorlardı ve hiç kuşkusuz benden daha bilgindiler. Ama Atinalılar, gördüm ki, onlarda da tıpkı ozanlar gibi bir özür var; kendi işlerinin eri oldukları için en yüksek şeylerden de anladıklarını sanıyorlar. Böyle sandıkları için de asıl bilgileri gölgede kalıyor. Kendime “Olduğum gibi kalmak daha iyi” dedim.

Atinalılar,

Bütün bu araştırmalarım bir çok düşman, hem de en kötü, en tehlikeli türünden düşmanlar edinmeme neden oldu.

Adım bilgeye çıktı: Çünkü beni dinleyenler, başkalarında bulunmadığını gösterdiğim bilginin bende bulunduğunu sandılar.

Dahası var: Birtakım gençler kendiliklerinden başıma toplanıyor; babaları zengin, zamanları bol.; ben önüme aldığım adama sorular sorarken durup dinliyorlar. Üstelik bilgiçlerin sorguya çekilmesini dinlemekten hoşlanıyorlar. Çoğu kez bana benzeyerek başkalarını da denemeye kalkışıyorlar. Az bir bilgiyle, üstüne üstlük büsbütün bilgisiz, kendilerini bilgin sananlar o kadar çok ki. Bunları o delikanlılar da görüyor. Sıkıştırdıkları adamlar ise, onlara kızacaklarına bana kızıyorlar:

“Ah! Alçak Sokrates! Gençleri baştan çıkarıyor” diyorlar .

“Peki, ama bunun için Sokrates ne yapıyor? Neler öğretiyor onlara?” deseniz, bir yanıt veremeyecekler.

Üzerime çektiğim kinin, karalamaların ve çekemezliğin beni yok edeceğini biliyorum. Herhalde bu kurbanların sonuncusu da ben olmayacağım.

Belki şöyle diyenleriniz olacak: “Sokrates, seni böyle zamansız bir sona sürükleyen bir ömürden utanç duymuyor musun?”

Derim ki: Yanılıyorsun, dostum. Değeri olan bir kimse, yaşayacak mıyım yoksa ölecek miyim diye düşünmemelidir. Bir iş görürken yalnızca doğru mu, eğri mi; yürekli bir adam gibi mi yoksa bir korkak gibi mi davrandığını düşünmelidir.

Eğer “Sokrates, biz bu düşüncelere inanmak istemiyoruz. Seni serbest bırakacağız, ama, artık bir daha böyle herkesi sorguya çekmeyeceğine ve filozofluk etmeyeceğine söz verersen” derseniz; buna karşı derim ki;

“Atinalılar, size saygım ve sevgim vardır. Ancak bilin ki, ömrüm ve gücüm oldukça felsefe ile uğraşmaktan, karşıma çıkan herkese felsefeyi öğretmekten vazgeçmeyeceğim. Karşıma çıkana her zaman dediğim gibi yine şöyle diyeceğim:

Sen ki dostum Atinalısın, Dünyanın en büyük, gücüyle ve bilgeliğiyle en ünlü kentnin hemşehrisisin; paraya, üne bu kadar önem verdiğin halde bilgeliğe, akla, ruha bu kadar az önem vermekten sıkılmaz mısın?”

Bunu hep tekrarlayacağım. Çünkü benim görevim, size parayla erdemini elde edilemeyeceğini söylemektir. Ben bunları öğretmekle, gençleri doğru yoldan ayırırsam, zararlı bir insan olduğumu kabul ederim. Hakkımda ne karar verirsiniz verin, iyice bilin ki, bir değil, bin kere ölmem gerekse bile, yolumu asla değiştirmeyeceğim.

Ayrıca bilmelisiniz ki, benim gibi bir adamı öldürmekle bana değil, kendinize zarar vermiş olacaksınız.

Atinalılar,

Size tanrının bir vergisi olan beni mahkum ederek ona karşı bir günah işlemeyin dediğim zaman, sizin sandığınız gibi kendimi değil, sizi düşünüyorum. Çünkü gülünç bir benzetme yapmam izin verin. Beni öldürürseniz, hem büyük, ağır ve dürtülmek isteyen bir ata benzeyen devleti yerinden oynatmak için, tanrının başına bela ettiği benim gibi bir atsineğinin bir benzerini kolay kolay bulamazsınız. Ben tanrının, devletin başına sardığı bir at sineğiyim. Her gün her yerde sizi dürtüyor, uyarıyor, azarlıyorum; peşinizi bırakmıyorum. Benim gibi bir kimseyi kolay kolay bulamayacaksınız. Onun için size, kendinizi benden yoksun bırakmamanızı öneririm. Belki de ansızın uykusundan uyandırılan biri gibi, canınız sıkılarak, beni kolayca vurup öldüreceğinizi sanır ve tanrı size başka bir atsineği gönderinceye kadar, yaşamınızın geri kalanında gene uykuya dalarsınız.

Yaptıklarımın para gibi şeyler de kazanmadım. Yoksa beni suçlayanların küstahlığı bile buna söylemeye cesaret edemiyor; çünkü böyle bir şeyi hiç görmemişlerdir. Bu sözümün doğruluğuna yeteri kadar tanıklık edecek bir şeyim var: o da yoksulluğum.

Devlet işlerine girerek düşüncelerimi oradan söylemek varken herkese ayrı ayrı öğüt vermeye, başkalarının işine karışmaya kalkmam belki size şaşılacak bir şey gibi geliyor. Atinalılar ben politikayla uğraşsaydım, besbelli çoktan yok olurdu. Ne size ne de kendime iyilikte bulunamazdım. Devlette görülen bir çok haksız ve yasadışı işe karşı doğrulukla savaşarak, size yada başka bir kurula karşı gelen hiç kimse ölümden kurtulamıyor.

Bundan başka, yargıcı aydınlatmak yerine, onun büyüklük yapmasını rica ederek aklanmak da doğru değildir. Çünkü yargıcın görevi, doğruluğu başışlamak değil, herkesin hakkını ölçerek karar vermek; kendi keyfine göre değil, yasalara göre hüküm vermektir. Yalan yere ant içmeye alışarak sizi etki altında bırakmamalıyız.

O halde Atinalılar,

Yanlış bildiğim bir şeyi yapmamı beklemeyin.

KARARDAN SONRA

Atinalılar,

Sokrates'i, bir bilgeyi öldürmekle, kötü bir ün kazanmak dışında bir kazancınız olamayacak. Oysa biraz daha beklemiş olsaydınız, doğanın gidişiyle kendiliğinden ölecektim. Yaşım çok ileri, ölüm bana yakın.

Şimdi tümünüze değil, ölüm cezası verenlere sesleniyorum.

Belki aklanmamı kolaylaştıracak şeyler söylemediğimden, suçluluk kararından kurtulmak için gereken şeyleri söylemeyi ve yapmayı kabul etmediğimden mahkum edildiğimi sanıyorsunuz. Hayır; cezalandırılmama neden olan, sözlerim değil. Sizin istediğiniz gibi, sürekli duymaya alıştığınız şeyleri söylememem ve yapmamamdır. Fakat ben, tehlikeye düştüğüm zaman, ne böyle aşağılık davranışlara, alçaklıklara saparım, ne de pişman olurum. Asla! Böyle bir şey yapmaktansa, sizin alıştığınız gibi kendimi savunmaktansa, kendi alıştığım gibi konuşarak ölmeyi üstün görürüm. Evet çok kez, bir çok kimse savaşta, düşmanlarının önünde diz çökmekle ölümden kurtulabilir. Her şeyi söylemeyi, her şeyi yapmayı kabul eden bir kimse için her türlü tehlike karşısında ölümden kurtulmanın bir çok yolu vardır. Yalnızca şuna iyice inanın, yargıçlarım, asıl sorun, ölümden sakınmak değil, haksızlıktan sakınmaktır. Şimdi ben tarafınızdan ölüm cezasına, onlarda gerçek tarafından kötülüğün ve haksızlığın cezasına çarptırılarak ayrılıyoruz. Ben cezama boyun eğirim. Onlar da cezalarına razı olsunlar. Belki de böylesi yerindedir. İnsanları öldürmekle, herkesi kendi yaşamınızı kınamaktan alıkoyacağınızı sanıyorsanız aldanıyorsunuz.

Beni aklayan dostlarım,

Siz benim dostlarımsınız, ölüm benim için bir kayıp değildir.

Yargıçlar,

Siz de benim gibi ölümden korkmayın.

Sizden dileyeceğim bir şey kaldı. Çocuklarım büyüdüleri zaman Atinalılar, erdemden çok zenginliğe ya da benzeri herhangi bir şeye düşkünlük gösterecek olurlarsa; ben sizinle nasıl uğraşmışsam, siz de onlarla öyle uğraşın. Kendilerine hak etmedikleri bir değeri verir, önem vermeleri gereken şeylere önem vermez, bir hiç oldukları halde kendilerini bir şey sanırlarsa, ben sizi nasıl azarlamışsam, siz de onları öyle azarlayın. Bunu yaparsanız bana da, oğullarıma da doğru davranmış olursunuz.

Artık ayrılık zamanı geldi, yolumuza gidelim. Ben ölmeye, sizler yaşamaya. Hangisi daha iyi? Bunu tanrı bilir.

Ben Sokrates'in o ünlü çürütme yönteminden bahsedeceğim.

Bu yöntemde Sokrates, bir konuyu iyi bildiğini sanan kişiye sorular yönelterek onun doğru diye bildiklerini sorgulamasını sağlar.

Önce örneğin “ adalet nedir?” sorusunu sorarak, onlardan ilgili erdemin doğru tanımını, bu konuda sahip oldukları bilgiyi aktarmalarını ister. Sonra kişinin verdiği cevaptan, sadece sorular sorarak, çelişik sonuçlar çıkarır. Bu süreç, getirilen bütün tanımlar çürütülünceye ve verilecek başka yanıt kalmayınca , yani bilgisizlik kabul edilinceye kadar devam eder.

Artık karşısındaki bilmediğini bilmektedir.

Demek ki çürütme yöntemi, bilgiye giden yolu kapayan olumsuz koşulları ortadan kaldırarak, insanları bildiklerini sanma evresinden bilgisizliklerinin bilincine varma evresine taşımanın, onları dogmatik uykusundan uyandırıp, yani çeşitli kalıplardan kurtarıp kişiye eleştirel bir kavrayış kazandırmanın yöntemidir.

Peki, kişinin bilgisizliğini kavraması neden önemlidir?

1. İnsanların en temel konularda bilgi sahibi olabilmeleri, bilgi isteği ve araştırma arzusu duyabilmeleri için, bilgisizliklerini görmelerine ihtiyaç vardır.
2. Bilgisizlik itirafıyla birlikte, insanlar bu bilgiyi ancak kendi araştırmalarıyla elde edebileceklerini de kavrarlar.

Bu yöntem aynı zamanda bir *alay yöntemi* olarak da tanımlanabilir; Sokrates burada bilinçli bir şekilde alaya başvurur.

Bilgisizlikleri gözler önüne serilen insanlar, herhangi bir konuda değil de, insan için önemli konuda, yani ahlak alanında bilgisizlik içindedir.

Bu, onların eylemlerine yön veren bir bilgiden yoksun oldukları, yaşamlarının amacı üzerinde düşünmedikleri, kendilerini ve eylemlerini sorgulayamadıkları anlamına gelir.

Oysa tüm insanlar iyi, dolayısıyla ahlaklı bir biçimde yaşamak ister ve hiçbir insan iyi ve kötüye ilişkin bilgi olmadan iyi olamaz ve iyi bir biçimde yaşayamaz.

İşte Sokrates, bu duruma ve bu durumun vehametene işaret edebilmek için, alayı kullanır.

Ben de Sokrates'in doğurtma yönteminden bahsedeceğim. Kendisi bu ismi vermiş. Anası ebe olduğu için herhalde ondan esinlenmiş.

Bu aşama, çürütme aşamasından sonra doğru bilgiye ulaşmanın yolu olarak kullanılır Sokrates'te.

Sokrates'e göre bilgi, "dolu bir kaptan boş kaba akabilen bir şeymiş gibi", bir kişiden diğerinin ruhuna damla damla akıtılamaz. Gerçek bilgi kişinin kendi çabasıyla elde ettiği bilgidir. Sokrates bu yüzden hazır bilgi vermez, uygun soru teknikleriyle, bilgiye gebe kalan genç insanın, genel doğruları, kendisine ait bir bilgiyi üretmesine yardımcı olur: aynı çocuk doğurtmaya yardımcı olan ebe gibi.

Sokrates'in bunu diyaloglar şeklinde gerçekleşen bir *tartışma yöntemi* ile yapar. İki kişinin farklılıkları ve bütün varlıklarıyla katılıp katkıda bulundukları ortak bir araştırmadır bu. Sonunda bir senteze ulaşılır.

Buradan birkaç sonuç çıkarabiliriz:

1. Sokrates'e göre bilgi öğretilemez. Kişinin kendi çabasıyla elde edilir.
2. Herkes doğru bilgiye ulaşabilir. Bu potansiyel herkeste vardır. Yeter ki güçlerini harekete geçirsin.

Platon, Sokrates'in okuma yazma bilmeyen bir köleye sadece sorular sorarak, kölenin bir geometri problemini çözmesine yardımcı olduğundan bahseder.

Sokratik yöntem olarak bilinen bu yöntemin çağımızda da eğitimde önemli görüldüğü bilinmelidir.

Bende Sokrates'in etik alanındaki bazı görüşlerinden bahsedeceğim.

Sokrates der ki: **"İnsanın en önemli faaliyeti ruhuna gereken özeni göstermesidir."** Şu sözü çok ünlüdür: **"Sorgulanmamış bir hayat yaşanmaya değer"**

Sokrates'in inancına göre, kişinin nasıl yaşaması gerektiği sorusu üzerinde düşünmemesi onun değersiz, dolayısıyla mutsuz bir yaşam sürmesiyle eşanlamlıdır. Ve insanlar da, maalesef, bugün olduğu gibi, onun zamanında da bu soru üzerinde pek düşünmeden yaşarlar.

"Sorgulanmamış bir yaşam süren" insanların hayatı kendi ellerinde ya da kendi kontrollerinde değildir; onların denetimi dışarıdan gelmektedir. Bu ise, kişiyi mutsuzluğa götüreceği için, bir felaketten başka hiçbir şey olamaz.

Öyleyse, insan, mutluluğu buna bağlı olduğu için, ruhuna özen göstermek zorundadır. Ruha gereken özeni göstermek ise, insanı insan yapan şeyin ne olduğunu, ruhun bizatihi kendisini, neyin insan doğasını tamamlayıp gerçekleştireceğini bilmektir.

İşte buradan Sokrates'in etik anlayışının bir başka ünlü sözü çıkar:

"Kendini bil!", "Kendini tanı!"

Yaşamda mutluluk insanın kendi benine ilişkin bilgide, insanın kendisine dair doğru kavrayışta yatar, çünkü, bir insanın kendi doğasını, kendisini harekete geçiren motifleri, zaaflarını ve sınırlamalarını, yeteneklerini, yaşamının gerçek amacını bilirse eğer, bu bilgiye uygun olarak akılcıca ve bilgece davranıp, mutluluk nihai hedefine ulaşabilir.

Ben de Sokrates'in bir başka sözünden bahsetmek istiyorum.

“İnsan bilerek kötülük yapmaz”

“Kötülüğün nedeni bilgisizliktir.”

“Bilgi erdemdir”

Sokrates'e göre, insanın doğasını gerçekleştirmesini ve mutluluğa ulaşmasını sağlayacak tek bilgi, iyiye ve kötüye, neyin gerçekten iyi ve neyin kötü olduğuna ilişkin bilgidir. Bu bilgi tüm insanlar için kazanılması gereken bir bilgidir. Herkes bu bilgiye ulaşabilir. Ve bu bilgiye ulaşan kişi de iyiye ulaşır.

Sokrates İrade zayıflığına inanmaz, bilgiyi eylemin temeline yerleştirir, neyin doğru ve iyi olduğunu bilen insanın onu zorunlulukla yapacağına inanır.

Bu görüşü sonraları çok eleştirilmiştir.

Gerçekten tartışmak gerekir:

Kötülük, iyi olanı bilmemekten mi kaynaklanmaktadır?

Kötülükte iradenin hiç rolü yok mudur?

İyi nedir? Kötü nedir?

İyi ya da kötü kişiden kişiye değişir mi? Yoksa herkesin kabul ettiği değerler var mıdır?